

Jenei Péter

# HÁBORÚ, LÁZADÁS ÉS FELKELÉS A RÓMAI KORI PALESZTINÁBAN

GRÜLL Tibor: *Ézsau három könnycseppje. A zsidók három háborúja Róma ellen*, Budapest, Balassi Kiadó, 2024.

Minden szempontból kiváló és hiánypótló könyvet ajánlunk a Kedves Olvasó figyelmébe. A zsidók Róma ellen folytatott háborúit illetően ilyen mélységben és minőségben ugyanis magyar nyelven, magyar szerző tollából nem volt elérhető tudományos munka a hazai olvasókörzség számára. E témakörről a pionír munkáktól (ld. Chegery/Csegeri András: *Historia az Jerusalemből való menekülésről Titus Vespasianustól*. Debreczen, 1574)<sup>1</sup> napjainkig jobbra primer forrásokat (Josephus Flavius *A zsidók története* és *A zsidó háború*), összefoglaló és bevezető munkák vonatkozó fejezeit, valamint célzott szaktanulmányok részkitatásait lapozhattuk. A témát illetően még érdemes megemlítenünk a zsidó szerzőpáros, Chaim Herzog és Mordechai Gichon *Bibliai csaták*<sup>2</sup> című munkáját, azonban ez csupán a Makka-beus-felkelésekig (Kr. e. II. század), azaz a római hódítást megelőző hellenisztikus korról beszél. Bizton állíthatjuk tehát, hogy Grüll Tibor 83 oldalnyi(!) szakirodalmat felvonultató könyve alapos és naprakész keresztmetszetét kínálja a vizsgált témának.

<sup>1</sup> A könyvészeti adatokat közli: BENYIK György: *A magyarországi biblikus irodalom a kezdetektől 1997-ig*, Szeged, JATE Press, 2000, 33.

<sup>2</sup> HERZOG, Chaim – GICHON, Mordechai: *Bibliai csaták. Stratégia és taktika a Szentírás földjén – Az Ószövetség korának átfogó hadtörténeti áttekintése*, ford. BÉKÉSI József, Debrecen, Gold Book, 2004.

A szerző, Grüll Tibor, ókortörténész, a PTE Ókortörténeti Tanszékének vezető egyetemi tanára, valamint az MTA doktora. Szakmai kompetenciája és a kor-szak tudományos vizsgálata iránti elkötelezettsége vitán felül áll: kutatási területeit illetően – a Római Birodalom gazdaság-, társadalom- és kultúrtörténete, a hellenisztikus-római kori zsidóság, a korai kereszténység – 13 önálló kötete és több mint 300 tudományos és ismeretterjesztő szaktanulmánya jelent meg itthon és külföldön. Jelen munkája a 2017-ben a Magyar Tudományos Akadémiára benyújtott és megvédett akadémiai „nagydoktori” disszertációjának könyvkiadásra optimalizált egyszerűsített és frissített változata. Témája a zsidók három háborúja Róma ellen. A félezer oldalt is meghaladó könyv hét fejezetben, illetve az imént már említett példátlan mennyiségű szakirodalom (lásd 471–554.) és gazdag képanyag (térképek és régészeti képanyag – lásd 555–575.) kíséretében, igényes, fűzött és keménykötésű formában jelent meg. Mely háborúkról van tehát szó e tudományos műben?

Az első a „nagy háború”, amely Kr. u. 66–73 között zajlott, és többek között a második templom és Jeruzsálem pusztulását, az ország katonai megszállását, Rómában pedig egy új császári dinasztia hatalomra kerülését eredményezte (vö. 10.). Grüll Tibor munkája az akár önálló könyvnek is megfelelő 142 oldalt, az 5. fejezetet (160–302.) szánja a „nagy háború” története tudományos vizsgálatának. Feltárja a háború kitörésének külső és belső okait<sup>3</sup> (162–211.), a háború részletes, primer és naprakész szekunder forrásokra támaszkodó eseménytörténetét és öt szakaszát (212–271.), valamint a háború vallási-politikai következményeit (272–302.).

A második a Traianus idején kirobbant diaszpóralázadás, amelyet a rabbinikus források az azt leverő római tábornok nevére „Quietus háborújának” neveztek el, és Kr. u. 115–117 között zajlott (vö. 10.). Grüll Tibor könyve a 6. fejezetben (303–382.), közel 80 oldalon vizsgálja e lázadás történetét. Kitér többek között a két háború közötti időszak történetére, a szíriai-palesztinai régió katonai megszállására, a légiók és helyőrségek elhelyezkedésének vizsgálatára, a háború demográfiai következményeire (303–327.), illetve a hadjáratok forrásaira és eseménytörténetére (328–382.).

A harmadik a Bar-Kokhba-felkelés (Kr. u. 132–135/136), amely annak ellenére, hogy csak Júdea területére terjedt ki, mégis igen nagy veszteségeket okozott mindkét hadviselő félnek, ráadásul minden addiginál súlyosabb elnyomásba taszította a zsidóságot: eredményeképp a zsidóság majd 2000 évre szétszórattatott, és diaszpórába kényszerült (vö. 10.). Grüll Tibor a 7. fejezetben, szintén közel 80 oldalon (383–459.) foglalkozik a felkelés történetével. Részletesen kitér Hadrianus keleti utazásaira és jeruzsálemi tartózkodásaira, hellenizmusára és „zsidópolitikájára”, a felkelés okaira és forrásaira, valamint Bar Kokhba fővezér származására, a vele kapcsolatos Messiás-váradalmakra (383–413.). Igen érdekes, ahogy e fejezetet a szerző a felkelés

<sup>3</sup> A három külső ok: 1. Jeruzsálem és a Templom menedékjogának megsértése; 2. A helytartók viszályai; 3. A városokban élő görögök és szírek vallási türelmetlensége. A három belső ok pedig: 1. A zélóták radikális vallási-politikai nézetei; 2. A gazdagok zsarnokoskodása; 3. Törvényszegések (A pogányok áldozatának visszautasítása, a Templom megszenteltetésének, a papsággal szemben elkövetett bűnök, a törvénytörés egyéb módjai).

kétszemszögű vizsgálatával zárja (414–445.): elemzi a felkelést zsidó és római szemszögből is. A fejezetet a felkelés közvetlen utóhatásainak, illetve a hosszabb távú következményeinek számbavételével zárja (446–459.).

A szerző könyvének első négy fejezetét kortörténeti és bevezetéstani kérdéseknek szenteli, amelyek megelőző ismerete elengedhetetlenül szükséges a fentebb bemutatott három háború történeti és tudományos beágyazásához és megértéséhez. Az *1. fejezet* a római kori zsidóság történetének forrásait taglalja (13–39.): az ókori görög-római szerzők műveitől kezdve (kiemelten is Josephus Flavius és Philón) a vallásos irodalmakon át (Pseudepigrapha, Újszövetség, rabbinikus irodalom, ókeresztény szerzők) a korabeli epigrafikus és egyéb régészeti reáliákig (feliratok, papiruszok, osztrakonok, numizmatikai anyag). Épp ezek kapcsán jegyzi meg a szerző az Előszavában (9–11.), hogy az elmúlt száz évben számos új forrás került elő Izrael állam területén. „A papirológiai, epigráfiai, numizmatikai és régészeti adatok segítségével szinte egyedülálló lehetőséghez jutott a történettudomány: az eddig jobbra csak az – ilyen vagy olyan irányban elfogult – ókori szerzők művein keresztül ismert eseményeket ma már »belülről«, akár a felkelők szemszögéből is tanulmányozhatjuk.” (lásd Előszó, 10.) Meglátásunk szerint a könyvben felsorakoztatott történeti-régészeti források széles tárháza, illetve a hozzájuk kapcsolódó terjedelmes szakirodalom naprakészsége adja Grill Tibor munkája megírásának és publikálásának egyik legvitathatatlanabb *raison d'être*-jét. A *2. fejezet*ben a szerző a három Róma-ellenes felkelés kutatástörténetét vázolja fel (40–55.), amelyben részletes betekintést enged az Olvasó számára a területen folyó kutatások mennyiségét, minőségét és természetét illetően – azok elért eredményeivel és szembetűnő hiányosságaival egyetemben. A *3. fejezet*ben a szerző a zsidó hermeneutika Róma-képét elemzi (56–94.), többek között kitérve a zsidó történelemértelmezésre, a zsidó apokaliptika Róma-képeire, a qumráni tekercsek Rómával kapcsolatos megnyilatkozásaira, a josephusi és philóni Róma-képre, valamint a rabbinikus és targumi irodalmak Róma-hermeneutikájára. A *4. fejezet*ben pedig arról olvashatunk, hogy miként lép be Róma a zsidó történelembe a hellenisztikus kortól kezdve (95–159.). Itt foglalkozik a szerző Antiochos személyével, a Hasmóneus-királyokkal és politikájukkal, illetve Iudea provincia Római Birodalomba való integrálásával. Ezt a fejezetet a szerző Róma és a zsidóság ambivalens, illetve leginkább kölcsönösen antagonisztikus viszonyának elemzésével zárja.

És arról, hogy miért lett a könyv főcíme „Ézsau három könnyecppje”? A könyv mihamarabbi beszerzését ösztönzendő e zsidó irodalomtörténeti érdekességet nem kívánjuk bemutatásunkban felfedni, csupán annyit árulunk el, hogy a címválasztás igen bravúros és találó: kifejtését már a kötet Előszavában is olvashatjuk. Grill Tibor ókortörténeti munkája megbízható forrása lehet történésznek, teológusnak és politológusnak, de a történelmet a hadtörténet, a történelmi regények vagy az aktuálpolitika felől közelítő érdeklődő olvasóknak is. Időszerűsége abban áll, hogy a „mai világpolitika egyik régóta húzóóda súlyos válsága, az izraeli-palesztin konfliktus mindkét oldalról át van szöve olyan történeti vonatkozásokkal, amelyek az 1–2. századi Róma-ellenes felkelések időszakára utalnak vissza” (lásd Előszó, 10.). E kér-

déskör esetében naponta hangzanak el a médiában néha szándékoltan téves, néha pedig az alulinformáltságból fakadó homályos válaszok, amelyek teljesen másképp is megfogalmazhatók lennének egy megalapozott történeti tudás birtokában. Ezt a megalapozott történeti tudást kínálja e könyv. Hangvétele objektív és tudományos, ugyanakkor rendszeres, didaktikusan szerkesztett volta laikusok számára is bizton áttekinthető. Bátran ajánljuk, egyben nagy köszönettel tartozunk Grüll Tibornak e páratlanul igényes és alapos munkájáért.